MPSCKEEDA

UPSC, MPSC, COMBINE गट ब गट क, तलाठी, पोलीस भरती

एकच ॲप – अनलिमिटेड अभ्यासक्रम, अनलिमिटेड सराव!

संपूर्ण नोट्स +
अनलिमिटेड TEST सिरीज

टॉपिकनुसार नोट्स + PYQ

प्रत्येक विषयाच्या टॉपिकनुसार नोट्स + टॉपिकचे

100 PYQ प्रत्येक विषय

LIVE + कोणत्याही वेळेत टेस्ट सिरीज

टॉपिकनुसार, प्रत्येक टॉपिकचे 25 प्रश्नांचे

50 संच ऑल महाराष्ट्र रँकिंग

मिनी मॉक टेस्ट

संपूर्ण विषय किंवा कोणतेही दोन विषय
• 25 प्रश्न

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

फुल मॉक टेस्ट

संपूर्ण पेपर स्वरूपात

200 टेस्ट विश्लेषणासहित

दिवाळी ऑफर

₹499 / एक वर्ष

किंवा

₹99 प्रति महिना

आत्ताच डाउनलोड करा

JOIN NOW • MPSCKEEDA APP

Google Play Store वर उपलब्ध • या पानावर कुठेही टॅप करा

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

महात्मा ज्योतिबा फुले — परिचय

महात्मा ज्योतिराव गोविंदराव फुले

मुद्दा	माहिती
पूर्ण नाव	ज्योतिराव (जोतीराव) गोविंदराव फुले
जन्म	११ एप्रिल १८२७, पुणे
मूळ गाव / मूळ आडनाव	कटगुण (ता. खटाव, जि. सातारा) / **गोऱ्हे**
आई-वडील	चिमणाबाई व गोविंदराव (फुलांचा व्यवसाय → "फुले")
जात	माळी
पत्नी	सावित्रीबाई (विवाह १८४०, नायगाव)
उपाधी	महात्मा — ११ मे १८८८, मुंबई
संस्था	सत्यशोधक समाज — २४ सप्टेंबर १८७३
निधन	२८ नोव्हेंबर १८९०, पुणे

एका वाक्यात ओळख

- आधुनिक महाराष्ट्रातील सामाजिक क्रांतीचे जनक — जातिभेद, पुरोहितशाही, स्त्रीदास्य व अज्ञान यांविरुद्ध आयुष्यभर लढा.
- **स्त्रीशिक्षण** व **शूद्र-अतिशूद्रांच्या** शिक्षणाचे भारतातील आद्य प्रवर्तक — पत्नी सावित्रीबाईंसोबत मुलींची शाळा (१८४८).
- शेतकरी, कामगार, विधवा, अस्पृश्य — समाजातील सर्व शोषितांचा आवाज; "विद्येविना मति गेली..." हा शिक्षणाचा मूलमंत्र.

झटपट आकडे

बाब	वय / कालावधी
जीवनकाल	१८२७ – १८९० (सुमारे ६३ वर्षे)
मुलींची पहिली शाळा (१८४८)	वयाच्या सुमारे २१ व्या वर्षी
सत्यशोधक समाज (१८७३)	वयाच्या सुमारे ४६ व्या वर्षी
महात्मा उपाधी (१८८८)	वयाच्या सुमारे ६१ व्या वर्षी

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बालपण व शिक्षण

- आई चिमणाबाईंचे ते लहान असतानाच निधन; वडील गोविंदराव यांनी संगोपन केले. घराणे पेशव्यांना फुले पुरवत असे — म्हणून आडनाव **फुले**.
- प्राथमिक मराठी शिक्षण पंतोजींच्या शाळेत (१८३४–३८); पुढे "शेतकऱ्याच्या मुलाला शिक्षण कशाला?" या विरोधामुळे शिक्षण खंडित.
- उर्दू-पर्शियन जाणकार **गफार बेग मुन्शी** व ख्रिस्ती धर्मप्रसारक **लेजिट** यांच्या आग्रहामुळे पुन्हा शिक्षण — स्कॉटिश मिशन हायस्कूल, पुणे (१८४१–१८४७).
- **१८४०** — सावित्रीबाईंशी विवाह (ज्योतिराव ≈ १३, सावित्रीबाई ≈ ९ वर्षांच्या).

विचारांवरील प्रभाव

प्रभाव	परिणाम
थॉमस पेन — "Rights of Man" (मानवी हक्क)	समता, स्वातंत्र्य, मानवी हक्कांची जाणीव
लहुजी राघोजी साळवे (लहुजी वस्ताद)	दांडपट्टा, कुस्ती, शारीरिक शिक्षण; देशप्रेम
ख्रिस्ती मिशनरी व अहमदनगरची मिसेस फरार यांची मुलींची शाळा	स्त्रीशिक्षणाची प्रेरणा (१८४८)
छत्रपती शिवाजी महाराज, जॉर्ज वॉशिंग्टन यांची चरित्रे	स्वाभिमान, स्वातंत्र्याची प्रेरणा
संत कबीर, संत तुकाराम	भक्ती व समतेचा विचार

१८४८ — जीवनाला कलाटणी

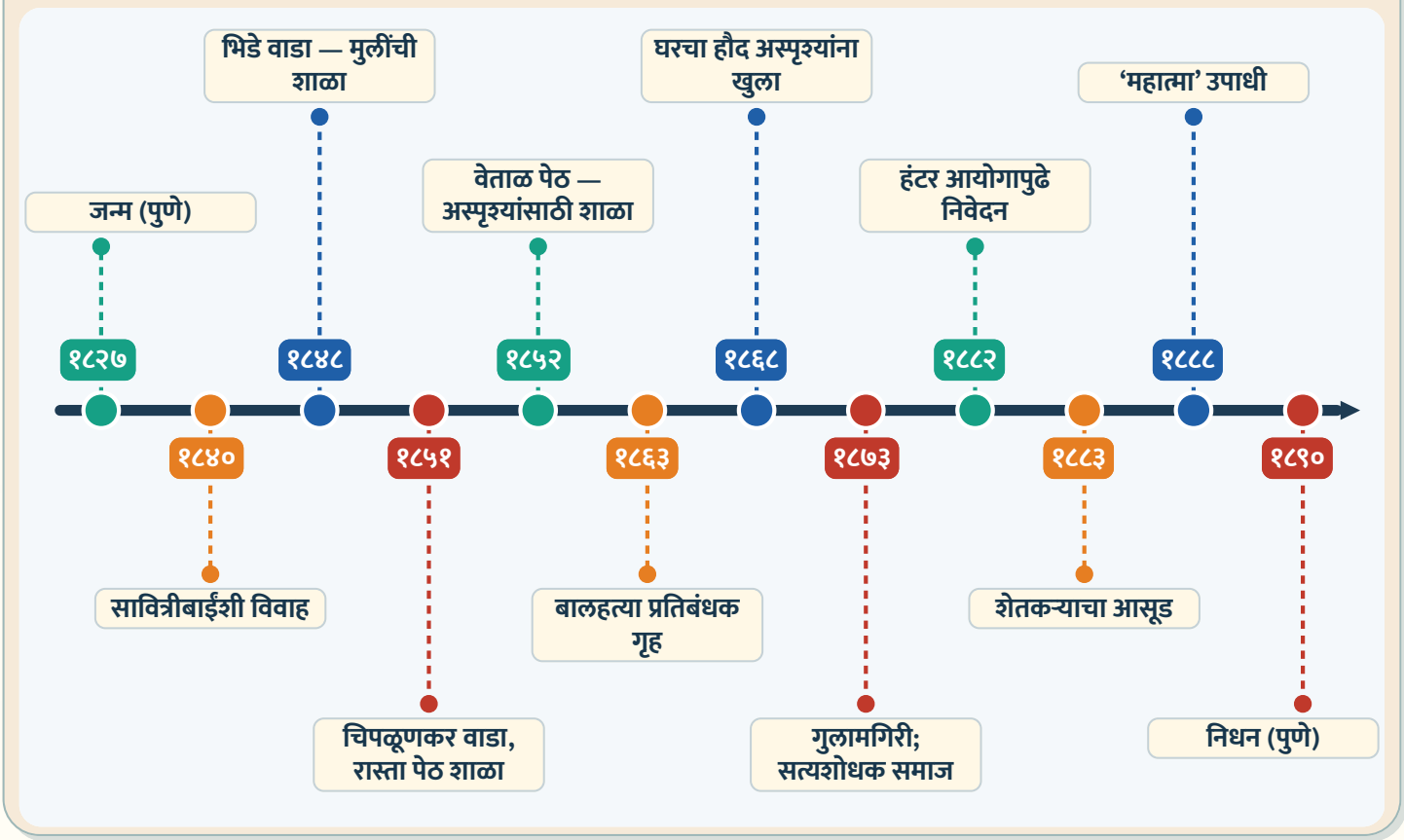
- एका ब्राह्मण मित्राच्या लग्नाच्या मिरवणुकीत जातीमुळे अपमान झाला — जातिव्यवस्थेविरुद्ध लढण्याचा निर्धार.
- याच वर्षी सावित्रीबाईंना घरी शिकवून **मुलींची शाळा** सुरू केली; सावित्रीबाई व सगुणाबाई क्षीरसागर (मावस बहीण) यांना शिक्षण दिले.
- **१८४९** — समाजाच्या दबावामुळे वडिलांनी घराबाहेर काढले; **उस्मान शेख** व **फातिमा शेख** यांनी आश्रय दिला.

मूळ घराणे

बाब	माहिती
मूळ आडनाव	गोऱ्हे
मूळ गाव	कटगुण (ता. खटाव, जि. सातारा) — नंतर कुटुंब पुण्यात
आई-वडील	चिमणाबाई व गोविंदराव

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

जीवनपट — कालरेषा

महत्त्वाच्या घटना — १८२७ ते १८६३

वर्ष / दिनांक	घटना
११ एप्रिल १८२७	जन्म — पुणे
१८४०	सावित्रीबाईंशी विवाह
१८४८	अपमानाचा प्रसंग; भिडे वाडा (बुधवार पेठ, पुणे) येथे मुलींची पहिली शाळा
३ जुलै १८५१	चिपळूणकर वाडा (बुधवार पेठ) — मुलींची शाळा
१७ सप्टेंबर १८५१	**रास्ता पेठ** — मुलींची शाळा
१८५२	वेताळ पेठ — अस्पृश्यांसाठी शाळा
१६ नोव्हेंबर १८५२	मेजर कँडी यांच्या हस्ते **विश्रामबाग वाडा** येथे सरकारतर्फे सत्कार (शाल)
१८५५	**तृतीय रत्न** नाटक; कामगारांसाठी **रात्रशाळा**
१८५६	मारेकरी पाठवून हत्येचा प्रयत्न — पुढे मारेकरीच अनुयायी
२८ जानेवारी १८६३	बालहत्या प्रतिबंधक गृह — राहत्या घरी

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

महत्त्वाच्या घटना — १८६८ ते १८९०

वर्ष / दिनांक	घटना
१८६८	वडिलांचे निधन; घरचा पाण्याचा हौद अस्पृश्यांसाठी खुला
जून १८६९	**छत्रपती शिवाजीराजे भोसले यांचा पोवाडा; ब्राह्मणांचे कसब**
१८७३	गुलामगिरी ग्रंथ
२४ सप्टेंबर १८७३	सत्यशोधक समाजाची स्थापना — पुणे
१८७५	स्वामी दयानंद सरस्वतींच्या पुण्यातील मिरवणुकीस पाठिंबा
१८७६–१८८२	**पुणे नगरपालिकेचे** (नियुक्त) सदस्य
१ जानेवारी १८७७	कृष्णराव भालेकर — **दीनबंधू** (सत्यशोधक विचारांचे साप्ताहिक)
१९ ऑक्टोबर १८८२	हंटर शिक्षण आयोगापुढे निवेदन — मोफत व सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण
१८ जुलै १८८३	शेतकऱ्याचा आसूड
१८८५	**सत्सार** (अंक १ व २), **इशारा**
१८८७	सत्यशोधक पूजाविधी व मंगलाष्टके — पुरोहितांविना विवाह; मृत्युपत्र
२ मार्च १८८८	ड्यूक ऑफ कॅनॉट यांच्या स्वागत समारंभात **शेतकऱ्याच्या वेशात** भाषण
११ मे १८८८	'महात्मा' उपाधी — कोळीवाडा (मांडवी), मुंबई; रावबहादूर विठ्ठलराव वंडेकर यांच्या हस्ते
१८८८	पक्षाघाताचा झटका; उजवा हात निकामी
२८ नोव्हेंबर १८९०	निधन — पुणे
१८९१	**सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक** मरणोत्तर प्रकाशित

लक्षात ठेवा: फुले यांनी "सार्वजनिक सत्यधर्म" हा ग्रंथ पक्षाघातानंतर **डाव्या हाताने** लिहून पूर्ण केला.

सावित्रीबाई फुले — थोडक्यात

- जन्म **३ जानेवारी १८३१**, नायगाव (ता. खंडाळा, जि. सातारा); भारतातील पहिल्या स्त्री शिक्षिका व मुख्याध्यापिका मानल्या जातात.
- काव्यसंग्रह **काव्यफुले** (१८५४); प्लेगग्रस्तांची सेवा करताना **१० मार्च १८९७** रोजी निधन.
- फुले यांच्या निधनानंतर सत्यशोधक समाजाचे कार्य पुढे चालवले.

लक्षात ठेवा: १८७३ — गुलामगिरी व सत्यशोधक समाज एकाच वर्षी; **१८८८** — ड्यूक ऑफ कॅनॉट समारंभ (२ मार्च) व महात्मा उपाधी (११ मे) एकाच वर्षी.

लक्षात ठेवा: सावित्रीबाई फुले जयंती (**३ जानेवारी**) महाराष्ट्रात **बालिका दिन** म्हणून साजरी केली जाते.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

शैक्षणिक कार्य — शाळा

वर्ष / दिनांक	ठिकाण (पुणे)	कोणासाठी / वैशिष्ट्य
१८४८	भिडे वाडा, बुधवार पेठ (तात्यासाहेब भिडे)	**मुलींची पहिली शाळा** — भारतीयाने सुरू केलेली; शिक्षिका सावित्रीबाई
३ जुलै १८५१	अण्णासाहेब चिपळूणकर यांचा वाडा, बुधवार पेठ	मुलींची शाळा — पहिल्या दिवशी ८ मुली; व्यवस्थापन समिती
१७ सप्टेंबर १८५१	**रास्ता पेठ**	मुलींची शाळा
१८५२	वेताळ पेठ	**अस्पृश्य (महार-मांग) मुलामुलींसाठी** शाळा
१८५५	पुणे	शेतकरी-कामगारांसाठी **रात्रशाळा**

लक्षात ठेवा: १८५२ मध्ये फुले दांपत्याच्या शाळांत मिळून सुमारे **२७३ मुली** शिकत होत्या. १८५७ च्या उठावानंतर आर्थिक मदत आटल्याने व व्यवस्थापनाशी मतभेदामुळे १८५८ पर्यंत फुले व्यवस्थापनातून बाहेर पडले.

शिक्षण संस्था व सन्मान

- **"The Society for Promoting the Education of Mahars, Mangs and Others"** — अस्पृश्यांच्या शिक्षणासाठी संस्था (१८५२–५३); सहकारी सदाशिव गोवंडे, सखाराम परांजपे, मोरो विठ्ठल वाळवेकर.
- १६ नोव्हेंबर १८५२ — शिक्षण कार्याबद्दल सरकारतर्फे **मेजर कँडी** यांच्या हस्ते **विश्रामबाग वाडा** येथे शाल देऊन सत्कार.
- अभ्यासक्रमात वाचन, व्याकरण, गणित, भूगोल, इतिहास, नकाशावाचन; विद्यार्थ्यांसाठी ग्रंथालय.
- १८५४ — स्कॉटिश मिशन शाळेत अर्धवेळ शिक्षक म्हणून नोकरी.

शाळांचे फलित

- मुक्ता साळवे (१४ वर्षांची विद्यार्थिनी) — "मांग महारांच्या दुःखाविषयी" निबंध, **ज्ञानोदय** मध्ये १८५५ ला प्रसिद्ध — दलित स्त्रीचे आद्य लेखन.
- **फातिमा शेख** — फुले यांच्या शाळेतील सहकारी शिक्षिका; पहिल्या भारतीय मुस्लिम स्त्री शिक्षिका मानल्या जातात.
- सावित्रीबाईंवर शाळेत जाताना शेण-दगड फेकले जात; त्या सोबत दुसरी साडी ठेवत असत.

लक्षात ठेवा: मुलींच्या शाळा याआधी मिशनऱ्यांनी चालवल्या होत्या; पण **भारतीयाने** सुरू केलेली मुलींची पहिली शाळा म्हणून फुले दांपत्याची १८४८ ची शाळा ओळखली जाते.

लक्षात ठेवा: सावित्रीबाई व फातिमा शेख यांनी अहमदनगर येथे मिसेस सिंथिया फरार यांच्याकडे शिक्षिका प्रशिक्षण घेतले, असे मानले जाते.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

स्त्रियांसाठी कार्य

कार्य	वर्ष	तपशील
मुलींचे शिक्षण	१८४८ पासून	भिडे वाडा, चिपळूणकर वाडा, रास्ता पेठ
बालहत्या प्रतिबंधक गृह	२८ जानेवारी १८६३	राहत्या घरी — फसवल्या गेलेल्या विधवांसाठी सुरक्षित प्रसूती व नवजातांचे संगोपन; भ्रूणहत्या व आत्महत्या रोखणे
विधवा पुनर्विवाहास मदत	१८६० चे दशक	विधवाविवाह घडवून आणले
केशवपनाविरुद्ध न्हाव्यांचा संप	१८६० चे दशक	विधवांचे मुंडन करणार नाही — न्हाव्यांना संघटित केले
दत्तक पुत्र	—	ब्राह्मण विधवा **काशीबाई** हिच्या मुलाला दत्तक घेतले — यशवंत (पुढे डॉक्टर)

लक्षात ठेवा: बालहत्या प्रतिबंधक गृह — भारतातील अशा प्रकारचा **पहिला प्रयोग** मानला जातो; येथे आलेल्या स्त्रियांची नावे गुप्त ठेवण्याची हमी पत्रके लावून दिली होती.

स्त्री-पुरुष समतेचे विचार

- स्त्री-पुरुष हे **समान हक्काचे** — पुरुषांनी स्त्रियांवर लादलेल्या धार्मिक बंधनांवर कडाडून टीका.
- **सत्सार अंक २** मध्ये स्त्रियांवर टीका करणाऱ्यांचा निषेध; **ताराबाई शिंदे** यांच्या "स्त्रीपुरुषतुलना" (१८८२) ग्रंथाचे समर्थन.
- **पंडिता रमाबाई** यांनी धर्मांतर केल्यावर टीका झाली तेव्हा फुले यांनी त्यांची बाजू घेतली.
- बालविवाह, जरठ-कुमारी विवाह, बहुपत्नीत्व यांना विरोध; एकपत्नीत्वाचा आग्रह.

सावित्रीबाईंची साथ

- बालहत्या प्रतिबंधक गृहात सावित्रीबाईंनी परिचारिका व आईची भूमिका निभावली.
- पहिला **सत्यशोधक विवाह** (पुरोहितांविना) घडवून आणण्यात सावित्रीबाईंचा पुढाकार.

समकालीन संदर्भ

- **विधवा पुनर्विवाह कायदा — १८५६** (ईश्वरचंद्र विद्यासागर यांचे प्रयत्न); महाराष्ट्रात फुले यांनी विधवाविवाहांना प्रत्यक्ष मदत केली.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

जातिभेद व अस्पृश्यतेविरुद्ध लढा

- १८६८ — दुष्काळात अस्पृश्यांना सार्वजनिक पाणवठ्यावर पाणी मिळत नव्हते, तेव्हा स्वतःच्या घरचा **पाण्याचा हौद** त्यांच्यासाठी खुला केला.
- **१८५२** — अस्पृश्यांसाठी स्वतंत्र शाळा (वेताळ पेठ) व त्यांच्या शिक्षणासाठी संस्था.
- समाजाची विभागणी — शूद्र (बहुजन शेतकरी-कारागीर) व अतिशूद्र (अस्पृश्य); दोघांच्या गुलामगिरीचे मूळ — अज्ञान व पुरोहितशाही.
- **आर्य-आक्रमण** सिद्धांताचा वापर करून बळीराजा हा मूळ रहिवाशांचा न्यायी राजा, तर वामनाने त्याला फसवले — "इडा पिडा टळो, बळीचे राज्य येवो" हा विचार लोकप्रिय केला.
- **अस्पृश्यांची कैफियत** — अस्पृश्यांच्या व्यथा मांडणारे (अप्रकाशित) लेखन.

धार्मिक विचार

विचार	स्पष्टीकरण
निर्मिक	एकच निर्माणकर्ता ईश्वर — सर्व माणसे त्याची लेकरे; जन्मावरून उच्च-नीच नाही
मध्यस्थ नको	ईश्वर व माणूस यांच्यात पुरोहिताची गरज नाही
कर्मकांडविरोध	मूर्तिपूजा, अवतारकल्पना, संस्कृत कर्मकांड, अंधश्रद्धा यांना विरोध
ग्रंथप्रामाण्य नाकारले	वेद-पुराणे ईश्वरनिर्मित नाहीत; तर्क व सत्य हीच कसोटी
सर्वधर्मसमभाव	"एकाच घरात भिन्न धर्मीय प्रेमाने नांदू शकतील तोच खरा धर्म" — सार्वजनिक सत्यधर्म

लक्षात ठेवा: फुले यांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांना "**कुळवाडीभूषण**" (शेतकऱ्यांचे भूषण) म्हटले; १८६९ च्या पोवाड्यातून शिवरायांचा बहुजन नायक म्हणून गौरव केला.

फुले व समकालीन मवाळ सुधारक — दृष्टिकोन

मुद्दा	महात्मा फुले	प्रार्थना समाज / मवाळ सुधारक
सुधारणेचा आधार	धर्मग्रंथप्रामाण्य नाकारून तर्क व मानवी हक्क	धर्मातील उदात्त तत्त्वांच्या आधारे सौम्य सुधारणा
केंद्रस्थानी	शेतकरी, अस्पृश्य, स्त्रिया — बहुजन	मुख्यतः शहरी शिक्षित वर्ग
पद्धत	प्रत्यक्ष कृती — शाळा, गृह, हौद	सभा, प्रार्थना, निवेदने
जातिव्यवस्था	समूळ उच्चाटन	क्रमाक्रमाने सुधारणा
माध्यम	सोपी मराठी, पोवाडे, अखंड	व्याख्याने, इंग्रजी-मराठी लेखन

लक्षात ठेवा: फुले यांचा लढा "**शिक्षण → जागृती → संघटन**" या क्रमाने — पुढे डॉ. आंबेडकरांच्या चळवळीला प्रेरणा.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

सत्यशोधक समाज

मुद्दा	माहिती
स्थापना	२४ सप्टेंबर १८७३, पुणे
अर्थ	सत्याचा शोध घेणाऱ्यांचा समाज (Society of Truth Seekers)
पहिले अध्यक्ष व खजिनदार	महात्मा ज्योतिराव फुले
पहिले चिटणीस (सचिव)	नारायणराव गोविंदराव कडलक
ब्रीदवाक्य	"सर्वसाक्षी जगत्पती । त्याला नकोच मध्यस्थी ॥"
मुखपत्र	**दीनबंधू** — कृष्णराव पांडुरंग भालेकर, १ जानेवारी १८७७ (पुणे); १८८० पासून मुंबईत नारायण मेघाजी लोखंडे
आचारसंहिता	**सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक**
सभासदत्व	सर्व जाती-धर्मांसाठी खुले

उद्दिष्टे व कार्य

- शूद्रातिशूद्रांची पुरोहितशाहीच्या धार्मिक-मानसिक गुलामगिरीतून मुक्तता; **मानवी हक्क** व शिक्षणाचा प्रसार.
- पुरोहितावि‍ना विवाह — सत्यशोधक पद्धतीने, मराठीतील मंगलाष्टकांसह (१८८७ मध्ये पूजाविधी ग्रंथ).
- शेतकऱ्यांच्या सभा (उदा. चिंचोली, बारामती — १८८०), सावकारी व शेतसाऱ्याविरुद्ध ठराव; व्याख्याने व निबंध स्पर्धा.
- **दीनबंधू** ने गिरणी कामगारांचे प्रश्न मांडले — लोखंडे यांनी **बॉम्बे मिलहँड्स असोसिएशन** स्थापन करून कामगार चळवळ उभी केली.

पुढील वाटचाल

- सत्यशोधक समाजाची अधिवेशने **१९११** पासून — पहिले अधिवेशन **पुणे** (१७ एप्रिल १९११).
- **राजर्षी शाहू महाराज** यांनी कोल्हापुरात सत्यशोधक चळवळीला राजाश्रय दिला; पुढे ब्राह्मणेतर चळवळीत रूपांतर.

सत्यशोधक समाजाची मूलतत्त्वे

- सर्व मानव एकाच **निर्मिकाची** लेकरे — म्हणून सर्व समान.
- ईश्वरभक्तीसाठी **मध्यस्थ नको**; श्रेष्ठत्व जन्मावरून नव्हे तर **गुणांवरून**; धर्मग्रंथ ईश्वरनिर्मित नाहीत.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

ग्रंथसंपदा

वर्ष	ग्रंथ / लेखन	प्रकार	मुख्य आशय
१८५५	तृतीय रत्न	नाटक	अज्ञानी शेतकऱ्याची पुरोहिताकडून लूट; शिक्षण हे "तिसरे रत्न" — मराठीतील पहिले सामाजिक नाटक मानले जाते
जून १८६९	**छत्रपती शिवाजीराजे भोसले यांचा पोवाडा**	पोवाडा	शिवरायांचा "कुळवाडीभूषण" म्हणून गौरव
१८६९	विद्याखात्यातील ब्राह्मण पंतोजी	पोवाडा	शिक्षण खात्यातील पक्षपात
१८६९	ब्राह्मणांचे कसब	काव्य/निबंध	पुरोहितांकडून अज्ञानी बहुजनांची फसवणूक
१८७३	गुलामगिरी	संवादरूप ग्रंथ	पुराणकथांची चिकित्सा; अमेरिकेतील गुलामगिरीविरोधी लढणाऱ्या सज्जनांना अर्पण
१८७७	पुणे सत्यशोधक समाजाचा रिपोर्ट	अहवाल	समाजाचे कार्य
१९ ऑक्टो. १८८२	हंटर आयोगाला निवेदन	निवेदन	सक्तीचे मोफत प्राथमिक शिक्षण
१८८३	शेतकऱ्याचा आसूड	निबंध	शेतकऱ्यांची आर्थिक-सामाजिक दुर्दशा, उपाय
१८८५	सत्सार (अंक १ व २)	नियतकालिक/ पुस्तिका	ब्राह्मो-प्रार्थना समाजावर टीका; स्त्रियांचे समर्थन
१८८५	इशारा	पुस्तिका	जातिभेद हा राष्ट्रविकासातील अडथळा
१८८७	सत्यशोधक समाजोक्त मंगलाष्टकांसह सर्व पूजाविधी	विधी ग्रंथ	पुरोहिताविना विवाह-विधी
१८८७	**अखंड** (अखंडादी काव्यरचना)	काव्य	संत तुकारामांच्या अभंग शैलीत सामाजिक विचार
१८९१	सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक	ग्रंथ (मरणोत्तर)	विश्वकुटुंबवाद; स्वातंत्र्य, समता, बंधुता
—	अस्पृश्यांची कैफियत	लेखन (अप्रकाशित)	अस्पृश्यांच्या व्यथा

लक्षात ठेवा: क्रम लक्षात ठेवा: **तृतीय रत्न (१८५५) → ब्राह्मणांचे कसब (१८६९) → गुलामगिरी (१८७३) → शेतकऱ्याचा आसूड (१८८३) → सत्सार, इशारा (१८८५) → सार्वजनिक सत्यधर्म (१८९१).**

लक्षात ठेवा: सत्सार अंक १ — ब्राह्मो व प्रार्थना समाजावर टीका; अंक २ — पंडिता रमाबाई व ताराबाई शिंदे यांचे समर्थन.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

गुलामगिरी (१८७३)

- प्रश्नोत्तर / संवाद शैली (ज्योतिराव व धोंडिबा); प्रस्तावना इंग्रजीत.
- अवतारकथांचा (मत्स्य, कूर्म, वराह, नृसिंह, वामन, परशुराम) ऐतिहासिक-तर्कशुद्ध अर्थ — आर्यांनी मूळ रहिवाशांना जिंकून गुलाम केले.
- ग्रंथ अमेरिकेतील गुलामगिरी नष्ट करण्यासाठी लढणाऱ्या लोकांना अर्पण — भारतातील जातिगुलामगिरीची तुलना अमेरिकेतील निग्रो गुलामगिरीशी.

शेतकऱ्याचा आसूड (१८८३)

- शेतकऱ्यांचे शोषण करणारे घटक — **भटजी, सावकार, सरकारी अधिकारी (कारकून)**, शेतसारा, जंगलखात्याचे निर्बंध.
- उपाय — शेतीला आधुनिक तंत्रज्ञान, **धरणे-तलाव** व पाटबंधारे, पशुसुधारणा, शेतकऱ्यांच्या मुलांना शिक्षण, कृषिप्रदर्शने.
- प्रस्तावनेतील प्रसिद्ध ओळी: "विद्येविना मति गेली, मतिविना नीति गेली, नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले, वित्तविना शूद्र खचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले."
- ग्रंथातील प्रकरणे फुले सभांमध्ये वाचून दाखवत; बडोद्याचे **सयाजीराव गायकवाड** यांच्यासमोरही वाचन.

सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक (१८९१)

- फुले यांचा शेवटचा ग्रंथ — मृत्यूनंतर **१८९१** मध्ये प्रकाशित; सत्यशोधक समाजाची आचारसंहिता.
- विश्वकुटुंबवाद — संपूर्ण पृथ्वीवरील स्त्री-पुरुष एकाच कुटुंबाचे सदस्य; स्वातंत्र्य, समता, बंधुता (अमेरिकन व फ्रेंच राज्यक्रांतीची तत्त्वे).
- ग्रंथात सत्य-आचरणाची तत्त्वे व पुरोहिताविना साधे विधी.

कोणता विषय — कोणता ग्रंथ?

विषय	ग्रंथ
अवतारकथांची चिकित्सा	गुलामगिरी
शेतकऱ्यांचे शोषण व उपाय	शेतकऱ्याचा आसूड
अज्ञानी शेतकरी व पुरोहित	तृतीय रत्न
विश्वकुटुंबवाद	सार्वजनिक सत्यधर्म

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

हंटर शिक्षण आयोगापुढील निवेदन (१९ ऑक्टोबर १८८२)

मागणी	स्पष्टीकरण
प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे	किमान १२ वर्षांपर्यंत
शिक्षक	शेतकरी-कारागीर वर्गातून प्रशिक्षित शिक्षक नेमावेत
अभ्यासक्रम	शेती, आरोग्य, व्यवहारोपयोगी शिक्षण
निधी	सरकारी महसुलातील मोठा वाटा प्राथमिक शिक्षणावर — उच्च शिक्षणापेक्षा प्राधान्य
शिष्यवृत्ती	शूद्रातिशूद्र विद्यार्थ्यांसाठी प्रोत्साहन

लक्षात ठेवा: हंटर आयोग (१८८२) — लॉर्ड रिपन यांनी नेमलेला भारतातील पहिला शिक्षण आयोग; अध्यक्ष विल्यम हंटर.

सार्वजनिक जीवन

- पुणे नगरपालिका सदस्य (१८७६–१८८२) — गव्हर्नर जनरल **लॉर्ड लिटन** यांच्या स्वागतासाठी होणाऱ्या मोठ्या खर्चाला एकमेव विरोध; हा पैसा शिक्षणावर खर्च करा, अशी मागणी.
- **१८८०** — पुण्यात नवी **दारू दुकाने** सुरू करण्यास विरोध.
- २ मार्च १८८८ — **ड्यूक ऑफ कॅनॉट** (व्हिक्टोरिया राणीचे पुत्र) यांच्या सन्मान समारंभात फुले **शेतकऱ्याच्या वेशात** गेले व "खरा भारत खेड्यांतील शेतकऱ्यांत आहे" हा संदेश दिला.
- बांधकाम **कंत्राटदार** म्हणून व्यवसाय करून आर्थिक स्वावलंबन जपले.
- **नारायण मेघाजी लोखंडे** — भारतातील संघटित कामगार चळवळीचे जनक; फुले यांचे सहकारी.

शेतकरी व कामगारांसाठी कार्य

कार्य	तपशील
शेतकऱ्याचा आसूड (१८८३)	भटजी, सावकार, अधिकारी यांच्याकडून होणाऱ्या शोषणाचे विश्लेषण
पाणी व शेतीसुधारणा	धरणे, तलाव, विहिरी, पशुसुधारणा, कृषिशिक्षणाची मागणी
शेतकरी वेशातील भाषण (१८८८)	ड्यूक ऑफ कॅनॉटसमोर शेतकऱ्यांची व्यथा
सावकारीविरोध	शेतकरी सभांमधून कर्जबाजारीपणाविरुद्ध जागृती
कामगार प्रश्न	दीनबंधूतून गिरणी कामगारांचे प्रश्न; लोखंडे — **बॉम्बे मिलहँड्स असोसिएशन** (१८९०)
रात्रशाळा (१८५५)	दिवसा काम करणाऱ्या शेतकरी-कामगारांसाठी

लक्षात ठेवा: फुले यांनी शेतकऱ्यांना "**जगाचा पोशिंदा**" मानले; शेतकरी शिकला तरच सावकारी व पुरोहितशाहीतून मुक्त होईल, असा त्यांचा विचार.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

सहकारी व अनुयायी

व्यक्ती	योगदान
सावित्रीबाई फुले	पत्नी; पहिल्या स्त्री शिक्षिका; काव्यफुले (१८५४)
फातिमा शेख व उस्मान शेख	गृहत्यागानंतर आश्रय; फातिमा — सहकारी शिक्षिका
सदाशिव बल्लाळ गोवंडे	बालमित्र; शाळांसाठी आर्थिक मदत; अहमदनगर भेटीत सोबत
सखाराम यशवंत परांजपे, मोरो विठ्ठल वाळवेकर	शाळांसाठी मदत; अस्पृश्य शिक्षण संस्थेत सहभाग
लहुजी राघोजी साळवे	शारीरिक शिक्षणाचे गुरू; अस्पृश्य कुटुंबांना शाळेत मुले पाठवण्यास प्रवृत्त केले
नारायणराव गोविंदराव कडलक	सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस
कृष्णराव पांडुरंग भालेकर	**दीनबंधू** (१८७७) चे संस्थापक
नारायण मेघाजी लोखंडे	दीनबंधूचे संपादक (मुंबई); कामगार चळवळ
डॉ. विश्राम रामजी घोले	सत्यशोधक समाजाचे प्रारंभीचे पदाधिकारी, सुधारक डॉक्टर
तुकाराम तात्या पडवळ	"**जातिभेद विवेकसार**" ग्रंथ — सत्यशोधक चळवळीत मार्गदर्शक
धोंडीराम नामदेव कुंभार व धोंडिबा रोडे	१८५६ मध्ये हत्येसाठी आलेले — पुढे निष्ठावान अनुयायी
मामा परमानंद	पत्रव्यवहार (१८८६) — सुधारक मित्र
विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर	११ मे १८८८ — "महात्मा" उपाधी प्रदान समारंभ

समकालीन संस्था — तुलना

संस्था	संस्थापक	वर्ष	ठिकाण
ब्राह्मो समाज	राजा राममोहन रॉय	१८२८	कोलकाता
परमहंस सभा	दादोबा पांडुरंग तर्खडकर व सहकारी	१८४९	मुंबई
प्रार्थना समाज	डॉ. आत्माराम पांडुरंग	१८६७	मुंबई
सत्यशोधक समाज	महात्मा फुले	१८७३	पुणे
आर्य समाज	स्वामी दयानंद सरस्वती	१८७५	मुंबई

लक्षात ठेवा: सत्यशोधक समाजाने **बहुजन व अस्पृश्य** वर्गाला केंद्रस्थानी ठेवले; प्रार्थना समाज व परमहंस सभा मुख्यतः मुंबईतील शिक्षित वर्गात राहिल्या.

लक्षात ठेवा: परमहंस सभा गुप्त स्वरूपाची होती; सदस्यांची यादी उघड झाल्यावर ती विसर्जित झाली.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

उपाध्या व गौरव

उपाधी / गौरव	कोणी / केव्हा
महात्मा	मुंबईतील जनतेतर्फे — ११ मे १८८८, कोळीवाडा (मांडवी)
सामाजिक क्रांतीचे जनक / आद्य समाजक्रांतिकारक	अभ्यासकांकडून
"आधुनिक भारतातील सर्वश्रेष्ठ शूद्र"	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
आंबेडकरांच्या तीन गुरूंपैकी एक	गौतम बुद्ध, संत कबीर व महात्मा फुले
"Who Were the Shudras?" (१९४६) ग्रंथ अर्पण	डॉ. आंबेडकर — महात्मा फुले यांच्या स्मृतीस
सरकारी सत्कार	१६ नोव्हेंबर १८५२ — विश्रामबाग वाडा (मेजर कँडी)

सर्वात पहिले — एका नजरेत

बाब	उत्तर
भारतीयाने सुरू केलेली मुलींची पहिली शाळा	१८४८ — भिडे वाडा, पुणे (फुले दांपत्य)
भारतातील पहिल्या स्त्री शिक्षिका	सावित्रीबाई फुले
पहिल्या मुस्लिम स्त्री शिक्षिका	फातिमा शेख
मराठीतील पहिले सामाजिक नाटक (मानले जाते)	तृतीय रत्न (१८५५)
सत्यशोधक विचारांचे पहिले वृत्तपत्र	दीनबंधू (१८७७)
अस्पृश्यांसाठी फुले यांची पहिली शाळा	१८५२ — वेताळ पेठ
दलित स्त्रीचे आद्य प्रकाशित लेखन	मुक्ता साळवे — निबंध (१८५५)

स्मारके व नावे

- **महात्मा फुले वाडा**, गंज पेठ (पुणे) — स्मारक; **महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ**, राहुरी (१९६८).
- **सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ** — पुणे विद्यापीठाचे नामांतर (२०१४).
- **महात्मा ज्योतिराव फुले जन आरोग्य योजना** — महाराष्ट्र शासनाची आरोग्य विमा योजना.

जयंती व स्मरण

- **११ एप्रिल** — महात्मा फुले जयंती; **२८ नोव्हेंबर** — स्मृतिदिन.
- **३ जानेवारी** — सावित्रीबाई फुले जयंती (बालिका दिन).

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

MPSC साठी महत्त्वाचे मुद्दे

- जन्म ११ एप्रिल १८२७ — निधन २८ नोव्हेंबर १८९०; दोन्ही पुणे.
- मुलींची पहिली शाळा १८४८ — भिडे वाडा; पुढे **१८५१** — चिपळूणकर वाडा व रास्ता पेठ; **१८५२** — वेताळ पेठ (अस्पृश्य).
- बालहत्या प्रतिबंधक गृह — १८६३; हौद खुला — **१८६८**.
- सत्यशोधक समाज — २४ सप्टेंबर १८७३, पुणे; अध्यक्ष-खजिनदार फुले, चिटणीस कडलक; मुखपत्र दीनबंधू (भालेकर, १८७७).
- ग्रंथ: तृतीय रत्न (१८५५), ब्राह्मणांचे कसब (१८६९), गुलामगिरी (१८७३), शेतकऱ्याचा आसूड (१८८३), सत्सार-इशारा (१८८५), सार्वजनिक सत्यधर्म (१८९१).
- महात्मा उपाधी — ११ मे १८८८, मुंबई (वंडेकर); हंटर आयोग निवेदन — **१९ ऑक्टोबर १८८२**.
- पुणे नगरपालिका सदस्य **१८७६–१८८२**; ड्यूक ऑफ कॅनॉट भेट — **२ मार्च १८८८** (शेतकरी वेश).
- प्रेरणा: थॉमस पेन — "Rights of Man"; शारीरिक शिक्षण — लहुजी साळवे.

सुप्रसिद्ध विचार / वचने

- "विद्येविना मति गेली ... इतके अनर्थ एका अविद्येने केले" — शेतकऱ्याचा आसूड.
- "**सर्वसाक्षी जगत्पती । त्याला नकोच मध्यस्थी ॥**" — सत्यशोधक समाज.
- "**इडा पिडा टळो, बळीचे राज्य येवो**" — बळीराजाचा न्यायी राजा म्हणून गौरव.
- ईश्वर एकच — "**निर्मिक**"; सर्व मानव एकाच निर्मिकाची लेकरे.

गोंधळ टाळा

चुकीचा समज	अचूक तथ्य
दीनबंधू फुले यांनी सुरू केले	दीनबंधू — **कृष्णराव भालेकर** (१८७७)
सार्वजनिक सत्यधर्म १८८३ मध्ये प्रसिद्ध	**१८९१** — मरणोत्तर
महात्मा उपाधी पुण्यात मिळाली	**मुंबई** — कोळीवाडा (मांडवी)
भिडे वाडा शाळा १८५१	भिडे वाडा — **१८४८**; चिपळूणकर वाडा — १८५१

लक्षात ठेवा: PYQ सापळा: "महात्मा" — फुले (१८८८, मुंबई); "लोकहितवादी" — गोपाळ हरी देशमुख; "लोकमान्य" — टिळक; "राजर्षी" — शाहू महाराज.

लक्षात ठेवा: गुलामगिरी व **सत्यशोधक समाज** — दोन्ही १८७३; **शेतकऱ्याचा आसूड** दहा वर्षांनी (१८८३).

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

1. महात्मा ज्योतिबा फुले यांचा जन्म कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८३६ ब) १८२७
क) १८३१ ड) १८२०

2. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले यांचे जन्मवर्ष — १८२७.
२) सार्वजनिक सत्यधर्म प्रकाशन वर्ष — १८९१.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त २ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त १ योग्य

3. फुले घराण्याचे मूळ आडनाव कोणते होते?
अ) क्षीरसागर ब) गोऱ्हे
क) साळवे ड) नेवसे

4. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले घराण्याचे मूळ आडनाव — गोऱ्हे.
२) "विद्येविना मति गेली" ओळींचा ग्रंथ — गुलामगिरी.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) फक्त २ योग्य ड) दोन्ही योग्य

5. फुले घराण्याचे मूळ गाव कोणते?
अ) तळेगाव (पुणे) ब) नायगाव (सातारा)
क) कटगुण (सातारा) ड) अरगाव (पुणे)

6. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले घराण्याचे मूळ गाव — नायगाव (सातारा).
२) ब्राह्मणांचे कसब वर्ष — १८६९.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) दोन्ही योग्य

7. महात्मा फुले यांच्या पत्नीचे नाव काय?
अ) आनंदीबाई ब) ताराबाई
क) रमाबाई ड) सावित्रीबाई

8. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले यांच्या पत्नी — रमाबाई.
२) इशारा प्रकाशन वर्ष — १८५५.
अ) दोन्ही चुकीची ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य ड) फक्त २ योग्य

9. ज्योतिराव व सावित्रीबाई यांचा विवाह कोणत्या वर्षी झाला?
अ) १८४५ ब) १८४०
क) १८३५ ड) १८४८

10. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले दांपत्याचा विवाह — १८४०.
२) फुले यांनी शिवरायांना दिलेले विशेषण — कुळवाडीभूषण.
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

11. फुले यांनी १८४१-४७ दरम्यान इंग्रजी शिक्षण कोठे घेतले?
अ) डेक्कन कॉलेज, पुणे ब) फर्ग्युसन कॉलेज, पुणे
क) स्कॉटिश मिशन हायस्कूल, पुणे ड) एल्फिन्स्टन कॉलेज, मुंबई

12. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले यांची शिक्षणसंस्था (१८४१-४७) — स्कॉटिश मिशन हायस्कूल, पुणे.
२) महात्मा उपाधी दिनांक — २ मार्च १८८८.
अ) दोन्ही योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) फक्त २ योग्य

13. फुले यांच्यावर प्रभाव पाडणारा "Rights of Man" ग्रंथ कोणाचा?
अ) कार्ल मार्क्स ब) थॉमस पेन
क) रूसो ड) जॉन स्टुअर्ट मिल

14. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) "Rights of Man" चे लेखक — कार्ल मार्क्स.
२) महात्मा उपाधीचे ठिकाण — मुंबई (कोळीवाडा, मांडवी).
अ) फक्त १ योग्य ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

15. फुले यांना दांडपट्टा व शारीरिक शिक्षण कोणी दिले?
अ) उमाजी नाईक ब) नाना फडणवीस
क) लहुजी साळवे ड) वासुदेव बळवंत फडके

16. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले यांचे शारीरिक शिक्षणाचे गुरू — उमाजी नाईक.
२) महात्मा उपाधी प्रदान करणारे — न्या. महादेव गोविंद रानडे.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

17. फुले दांपत्याने मुलींची पहिली शाळा कोठे सुरू केली?
अ) विश्रामबाग वाडा ब) चिपळूणकर वाडा, बुधवार पेठ
क) शनिवार वाडा ड) भिडे वाडा, बुधवार पेठ

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

18. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) मुलींच्या पहिल्या शाळेचे ठिकाण — भिडे वाडा, बुधवार पेठ.
२) हंटर आयोगापुढे निवेदन वर्ष — १८८२.
अ) फक्त २ योग्य
ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य
ड) दोन्ही चुकीची

19. भिडे वाड्यातील मुलींची शाळा कोणत्या वर्षी सुरू झाली?
अ) १८५१
ब) १८४८
क) १८७३
ड) १८५७

20. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) भिडे वाडा शाळेचे वर्ष — १८४८.
२) हंटर आयोगापुढील प्रमुख मागणी — नवे विद्यापीठ स्थापन करावे.
अ) दोन्ही चुकीची
ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य
ड) फक्त २ योग्य

21. अण्णासाहेब चिपळूणकर यांच्या वाड्यात मुलींची शाळा केव्हा सुरू झाली?
अ) १ जानेवारी १८४८
ब) ३ जुलै १८५१
क) २८ जानेवारी १८६३
ड) २४ सप्टेंबर १८७३

22. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) चिपळूणकर वाडा शाळेची सुरुवात — १ जानेवारी १८४८.
२) फुले सदस्य असलेली संस्था (१८७६–८२) — पुणे नगरपालिका.
अ) दोन्ही योग्य
ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची
ड) फक्त २ योग्य

23. १८५२ मध्ये वेताळ पेठेत फुले यांनी कोणासाठी शाळा सुरू केली?
अ) ब्राह्मण विधवांसाठी
ब) केवळ प्रौढ पुरुषांसाठी
क) ब्रिटिश अधिकाऱ्यांच्या मुलांसाठी
ड) अस्पृश्य (महार-मांग) मुलामुलींसाठी

24. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) वेताळ पेठ शाळा (१८५२) — ब्राह्मण विधवांसाठी.
२) ड्यूक ऑफ कॅनॉट समारंभातील फुले यांचा वेश — इंग्रजी सूट.
अ) दोन्ही चुकीची
ब) फक्त २ योग्य
क) फक्त १ योग्य
ड) दोन्ही योग्य

25. १६ नोव्हेंबर १८५२ रोजी विश्रामबाग वाड्यात फुले यांचा सत्कार कोणी केला?
अ) लॉर्ड लिटन
ब) विल्यम हंटर
क) मेजर कँडी
ड) ड्यूक ऑफ कॅनॉट

26. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) १८५२ च्या सरकारी सत्काराचे हस्ते — मेजर कँडी.
२) फुले यांचे निधन — २८ नोव्हेंबर १८९०.
अ) फक्त १ योग्य
ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य
ड) फक्त २ योग्य

27. फुले यांनी बालहत्या प्रतिबंधक गृह कोणत्या वर्षी सुरू केले?
अ) १८७३
ब) १८८२
क) १८४८
ड) १८६३

28. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) बालहत्या प्रतिबंधक गृहाचे वर्ष — १८६३.
२) सावित्रीबाईंचा काव्यसंग्रह — स्त्रीपुरुषतुलना.
अ) फक्त २ योग्य
ब) दोन्ही योग्य
क) फक्त १ योग्य
ड) दोन्ही चुकीची

29. फुले दांपत्याने दत्तक घेतलेल्या मुलाचे नाव काय?
अ) यशवंत
ब) नारायण
क) गोविंद
ड) विठ्ठल

30. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) फुले दांपत्याचा दत्तक पुत्र — विठ्ठल.
२) सावित्रीबाईंचे जन्मगाव — नायगाव (सातारा).
अ) फक्त १ योग्य
ब) दोन्ही चुकीची
क) फक्त २ योग्य
ड) दोन्ही योग्य

31. फुले यांनी घरचा पाण्याचा हौद अस्पृश्यांसाठी कोणत्या वर्षी खुला केला?
अ) १८४८
ब) १८९०
क) १८६८
ड) १८८८

32. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) घरचा हौद अस्पृश्यांसाठी खुला — १८९०.
२) मुक्ता साळवेचा निबंध — स्त्रीपुरुषतुलना.
अ) फक्त १ योग्य
ब) दोन्ही चुकीची
क) दोन्ही योग्य
ड) फक्त २ योग्य

33. सत्यशोधक समाजाची स्थापना केव्हा झाली?
अ) ३ जुलै १८५१
ब) २८ नोव्हेंबर १८९०
क) ११ मे १८८८
ड) २४ सप्टेंबर १८७३

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

34. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) सत्यशोधक समाजाची स्थापना — २४ सप्टेंबर १८७३.
२) फातिमा शेख यांचे योगदान — सहकारी शिक्षिका.
अ) फक्त २ योग्य ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही चुकीची ड) दोन्ही योग्य

35. सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस (सचिव) कोण होते?
अ) सावित्रीबाई फुले ब) नारायणराव कडलक
क) नारायण मेघाजी लोखंडे ड) कृष्णराव भालेकर

36. खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने योग्य आहे/आहेत?
१) सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस — नारायणराव कडलक.
२) स्त्रीपुरुषतुलना ग्रंथाच्या लेखिका — सावित्रीबाई फुले.
अ) दोन्ही चुकीची ब) फक्त १ योग्य
क) दोन्ही योग्य ड) फक्त २ योग्य

37. सत्यशोधक समाजाचे ब्रीदवाक्य कोणते?
अ) वसुधैव कुटुंबकम् ब) सत्यमेव जयते
क) सर्वसाक्षी जगत्पती, त्याला नकोच मध्यस्थी ड) स्वराज्य हा माझा जन्मसिद्ध हक्क आहे

38. जोड्या लावा: अ) गुलामगिरी प्रकाशन वर्ष ब) शेतकऱ्याचा आसूड वर्ष क) सार्वजनिक सत्यधर्म प्रकाशन वर्ष
१) १८९१ २) १८७३ ३) १८८३
अ) अ–२, ब–१, क–३ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–३, क–१

39. सत्यशोधक विचारांचे "दीनबंधू" साप्ताहिक कोणी सुरू केले?
अ) कृष्णराव भालेकर ब) गोपाळ गणेश आगरकर
क) लोकमान्य टिळक ड) महात्मा फुले

40. जोड्या लावा: अ) सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस ब) दीनबंधूचे संस्थापक क) महात्मा उपाधी प्रदान करणारे
१) विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर २) नारायणराव कडलक ३) कृष्णराव भालेकर
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

41. "दीनबंधू" साप्ताहिक कोणत्या वर्षी सुरू झाले?
अ) १८६९ ब) १८७७
क) १८९० ड) १८८१

42. जोड्या लावा: अ) बालहत्या प्रतिबंधक गृहाचे वर्ष ब) घरचा हौद अस्पृश्यांसाठी खुला क) सत्यशोधक समाजाची स्थापना
१) २४ सप्टेंबर १८७३ २) १८६३ ३) १८६८
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–२, ब–३, क–१

43. "तृतीय रत्न" हा फुले यांचा साहित्यप्रकार कोणता?
अ) आत्मचरित्र ब) नाटक
क) कादंबरी ड) पोवाडा

44. जोड्या लावा: अ) सावित्रीबाईंचा काव्यसंग्रह ब) मुक्ता साळवेचा निबंध क) स्त्रीपुरुषतुलना ग्रंथाच्या लेखिका
१) ताराबाई शिंदे २) काव्यफुले ३) मांग महारांच्या दुःखाविषयी
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–२, ब–१, क–३ ड) अ–१, ब–२, क–३

45. "गुलामगिरी" ग्रंथ कोणत्या वर्षी प्रसिद्ध झाला?
अ) १८७३ ब) १८५५
क) १८८३ ड) १८९१

46. जोड्या लावा: अ) "Rights of Man" चे लेखक ब) फुले यांचे शारीरिक शिक्षणाचे गुरू क) १८५२ च्या सरकारी सत्काराचे हस्ते
१) मेजर कँडी २) थॉमस पेन ३) लहुजी साळवे
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

47. फुले यांनी "गुलामगिरी" ग्रंथ कोणाला अर्पण केला?
अ) पेशव्यांना ब) अमेरिकेतील गुलामगिरीविरोधी लढणाऱ्या लोकांना
क) ब्रिटिश राणीला ड) सयाजीराव गायकवाडांना

48. जोड्या लावा: अ) ब्राह्मणांचे कसब वर्ष ब) इशारा प्रकाशन वर्ष क) भिडे वाडा शाळेचे वर्ष
१) १८४८ २) १८६९ ३) १८८५
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–१, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–३, ब–१, क–२

49. "शेतकऱ्याचा आसूड" कोणत्या वर्षी लिहिले गेले?
अ) १८५५ ब) १८९१
क) १८७३ ड) १८८३

लक्षात ठेवा: सत्यशोधक समाज (२४ सप्टेंबर १८७३, पुणे) — अध्यक्ष व खजिनदार **फुले**, चिटणीस **नारायणराव कडलक**; मुखपत्र **दीनबंधू** (भालेकर, १८७७).

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

50. जोड्या लावा: अ) फुले यांची शिक्षणसंस्था (१८४१–४७) ब) फुले सदस्य असलेली संस्था (१८७६–८२) क) मुलींच्या पहिल्या शाळेचे ठिकाण
१) भिडे वाडा, बुधवार पेठ २) स्कॉटिश मिशन हायस्कूल, पुणे ३) पुणे नगरपालिका
अ) अ–३, ब–१, क–२ ब) अ–१, ब–२, क–३
क) अ–२, ब–३, क–१ ड) अ–२, ब–१, क–३

51. "सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक" कोणत्या वर्षी प्रकाशित झाले?
अ) १८९१ ब) १८७३
क) १८५५ ड) १८६९

52. जोड्या लावा: अ) फुले घराण्याचे मूळ आडनाव ब) फुले घराण्याचे मूळ गाव क) फुले यांच्या पत्नी
१) सावित्रीबाई २) गोऱ्हे ३) कटगुण (सातारा)
अ) अ–१, ब–२, क–३ ब) अ–२, ब–३, क–१
क) अ–३, ब–१, क–२ ड) अ–२, ब–१, क–३

53. "विद्येविना मति गेली ..." या ओळी कोणत्या ग्रंथातील आहेत?
अ) गुलामगिरी ब) तृतीय रत्न
क) इशारा ड) शेतकऱ्याचा आसूड

54. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) शेतकऱ्याचा आसूड वर्ष — १८८३ ब) ब्राह्मणांचे कसब वर्ष — १८६९
क) इशारा प्रकाशन वर्ष — १८५५ ड) गुलामगिरी प्रकाशन वर्ष — १८७३

55. "ब्राह्मणांचे कसब" कोणत्या वर्षी लिहिले गेले?
अ) १८५५ ब) १८९१
क) १८८५ ड) १८६९

56. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) महात्मा उपाधी प्रदान करणारे — विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर ब) सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस — नारायणराव कडलक
क) दीनबंधूचे संस्थापक — कृष्णराव भालेकर ड) १८५२ च्या सरकारी सत्काराचे हस्ते — लॉर्ड लिटन

57. फुले यांची "इशारा" ही पुस्तिका कोणत्या वर्षी प्रसिद्ध झाली?
अ) १८८५ ब) १८५५
क) १८६९ ड) १८७३

58. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) चिपळूणकर वाडा शाळेची सुरुवात — १ जानेवारी १८४८ ब) बालहत्या प्रतिबंधक गृहाचे वर्ष — १८६३
क) भिडे वाडा शाळेचे वर्ष — १८४८ ड) मुलींच्या पहिल्या शाळेचे ठिकाण — भिडे वाडा, बुधवार पेठ

59. फुले यांनी छत्रपती शिवाजी महाराजांना कोणत्या विशेषणाने गौरवले?
अ) कुळवाडीभूषण ब) राष्ट्रपिता
क) लोकमान्य ड) न्यायमूर्ती

60. खालीलपैकी चुकीची जोडी कोणती?
अ) स्त्रीपुरुषतुलना ग्रंथाच्या लेखिका — ताराबाई शिंदे ब) फुले यांचा ईश्वरवाचक शब्द — निर्मिक
क) मुक्ता साळवेचा निबंध — स्त्रीपुरुषतुलना ड) सावित्रीबाईंचा काव्यसंग्रह — काव्यफुले

61. फुले यांना "महात्मा" उपाधी केव्हा मिळाली?
अ) ११ मे १८८८ ब) १९ ऑक्टोबर १८८२
क) २ मार्च १८८८ ड) २४ सप्टेंबर १८७३

62. विधान (A): फुले यांनी हंटर आयोगापुढे प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करण्याची मागणी केली.
कारण (R): अविद्या हेच शूद्रातिशूद्रांच्या दुर्दशेचे मूळ कारण आहे, असे फुले मानत.
अ) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) विधान चुकीचे; कारण योग्य ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

63. फुले यांना "महात्मा" उपाधी कोठे देण्यात आली?
अ) सातारा ब) कोल्हापूर
क) पुणे (भिडे वाडा) ड) मुंबई (कोळीवाडा, मांडवी)

64. विधान (A): सत्यशोधक समाजाने पुरोहितांविना विवाह विधी रूढ केले.
कारण (R): ईश्वर व माणूस यांच्यात मध्यस्थाची गरज नाही, अशी समाजाची भूमिका होती.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य ब) विधान योग्य; कारण चुकीचे
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण ड) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही

65. "महात्मा" उपाधी कोणाच्या हस्ते प्रदान करण्यात आली?
अ) राजर्षी शाहू महाराज ब) न्या. महादेव गोविंद रानडे
क) ड्यूक ऑफ कॅनॉट ड) विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

66. विधान (A): ड्यूक ऑफ कॅनॉटच्या समारंभात (१८८८) फुले शेतकऱ्याच्या वेशात गेले.
कारण (R): फुले १८७६–१८८२ या काळात पुणे नगरपालिकेचे सदस्य होते.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

67. फुले यांनी हंटर शिक्षण आयोगापुढे निवेदन कोणत्या वर्षी दिले?
अ) १८८२
ब) १८९०
क) १८५४
ड) १८७३

68. विधान (A): "सार्वजनिक सत्यधर्म पुस्तक" फुले यांच्या मृत्यूनंतर प्रकाशित झाले.
कारण (R): हा ग्रंथ १८५५ मध्ये लिहिलेले नाटक आहे.
अ) विधान चुकीचे; कारण योग्य
ब) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण
क) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ड) विधान योग्य; कारण चुकीचे

69. हंटर आयोगापुढे फुले यांची प्रमुख मागणी कोणती होती?
अ) इंग्रजी माध्यम सक्तीचे करावे
ब) केवळ उच्च शिक्षणाला निधी द्यावा
क) नवे विद्यापीठ स्थापन करावे
ड) प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करावे

70. विधान (A): "दीनबंधू" साप्ताहिक महात्मा फुले यांनी स्वतः सुरू केले.
कारण (R): दीनबंधू हे सत्यशोधक विचारांचा प्रसार करणारे साप्ताहिक होते.
अ) दोन्ही योग्य; पण कारण स्पष्टीकरण नाही
ब) विधान चुकीचे; कारण योग्य
क) विधान योग्य; कारण चुकीचे
ड) दोन्ही योग्य; कारण विधानाचे योग्य स्पष्टीकरण

71. फुले १८७६–१८८२ या काळात कोणत्या संस्थेचे सदस्य होते?
अ) मुंबई महानगरपालिका
ब) मुंबई कायदेमंडळ
क) सातारा नगरपालिका
ड) पुणे नगरपालिका

72. फुले यांच्या ग्रंथांचा कालानुक्रम (जुने ते नवे) ओळखा.
अ) शेतकऱ्याचा आसूड → गुलामगिरी → ब्राह्मणांचे कसब → तृतीय रत्न
ब) गुलामगिरी → तृतीय रत्न → शेतकऱ्याचा आसूड → ब्राह्मणांचे कसब
क) ब्राह्मणांचे कसब → गुलामगिरी → तृतीय रत्न → शेतकऱ्याचा आसूड
ड) तृतीय रत्न → ब्राह्मणांचे कसब → गुलामगिरी → शेतकऱ्याचा आसूड

73. ड्यूक ऑफ कॅनॉट यांच्या सन्मान समारंभात (१८८८) फुले कोणत्या वेशात गेले?
अ) शेतकऱ्याचा वेश
ब) इंग्रजी सूट
क) साधूचा वेश
ड) पेशवाई दरबारी पोशाख

74. खालील घटनांचा कालानुक्रम ओळखा.
अ) सत्यशोधक समाज → भिडे वाडा शाळा → बालहत्या प्रतिबंधक गृह → महात्मा उपाधी
ब) भिडे वाडा शाळा → सत्यशोधक समाज → बालहत्या प्रतिबंधक गृह → महात्मा उपाधी
क) बालहत्या प्रतिबंधक गृह → भिडे वाडा शाळा → महात्मा उपाधी → सत्यशोधक समाज
ड) भिडे वाडा शाळा → बालहत्या प्रतिबंधक गृह → सत्यशोधक समाज → महात्मा उपाधी

75. महात्मा फुले यांचे निधन केव्हा झाले?
अ) ११ एप्रिल १८२७
ब) ११ मे १८८८
क) २८ नोव्हेंबर १८९०
ड) १० मार्च १८९७

76. "महात्मा" उपाधी मिळाली तेव्हा फुले यांचे वय सुमारे किती वर्षे होते?
अ) ५५
ब) ४८
क) ६१
ड) ६५

77. सावित्रीबाई फुले यांचा काव्यसंग्रह कोणता?
अ) काव्यफुले
ब) गुलामगिरी
क) अखंड
ड) स्त्रीपुरुषतुलना

78. भिडे वाड्यातील मुलींची शाळा व सत्यशोधक समाजाची स्थापना यांत किती वर्षांचे अंतर आहे?
अ) ३०
ब) २२
क) २५
ड) १५

79. सावित्रीबाई फुले यांचे जन्मगाव कोणते?
अ) कटगुण (सातारा)
ब) अहमदनगर
क) पुणे
ड) नायगाव (सातारा)

80. महात्मा फुले यांना सुमारे किती वर्षांचे आयुष्य लाभले?
अ) ५८
ब) ६७
क) ६३
ड) ६१

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

बहुपर्यायी प्रश्न

81. विद्यार्थिनी मुक्ता साळवे हिच्या निबंधाचा विषय कोणता?
अ) स्त्रीपुरुषतुलना ब) सत्सार
क) शेतकऱ्याचा आसूड ड) मांग महारांच्या दुःखाविषयी

82. भिडे वाड्यातील शाळा सुरू केली तेव्हा फुले यांचे वय किती होते?
अ) २१ ब) २५
क) १७ ड) २८

83. फातिमा शेख यांचे फुले यांच्या कार्यातील योगदान कोणते?
अ) दीनबंधू संस्थापिका ब) सहकारी शिक्षिका
क) सत्यशोधक समाज अध्यक्षा ड) काव्यफुलेच्या लेखिका

84. "गुलामगिरी" व "शेतकऱ्याचा आसूड" यांच्या लेखनकालात किती वर्षांचे अंतर आहे?
अ) १५ ब) १०
क) १८ ड) ५

85. "स्त्रीपुरुषतुलना" (१८८२) ग्रंथाच्या लेखिका कोण?
अ) मुक्ता साळवे ब) पंडिता रमाबाई
क) ताराबाई शिंदे ड) सावित्रीबाई फुले

86. खालीलपैकी कोणता ग्रंथ महात्मा फुले यांचा नाही?
अ) इशारा ब) स्त्रीपुरुषतुलना
क) सत्सार ड) गुलामगिरी

87. "जातिभेद विवेकसार" ग्रंथाचे लेखक कोण?
अ) तुकाराम तात्या पडवळ ब) नारायण कडलक
क) कृष्णराव भालेकर ड) विश्राम घोले

88. खालीलपैकी कोणती संस्था महात्मा फुले यांनी स्थापन केलेली नाही?
अ) भिडे वाडा शाळा ब) सत्यशोधक समाज
क) प्रार्थना समाज ड) बालहत्या प्रतिबंधक गृह

89. फुले यांनी ईश्वरासाठी कोणता शब्द वापरला?
अ) अवतार ब) निर्मिक
क) पुरोहित ड) परब्रह्म

90. संवादशैलीतील व अमेरिकेतील गुलामगिरीविरोधकांना अर्पण केलेला फुले यांचा ग्रंथ कोणता?
अ) इशारा ब) शेतकऱ्याचा आसूड
क) तृतीय रत्न ड) गुलामगिरी

91. आंबेडकरांनी "Who Were the Shudras?" कोणाला अर्पण केला?
अ) संत कबीर ब) छत्रपती शाहू महाराज
क) महात्मा फुले ड) गौतम बुद्ध

92. खालीलपैकी योग्य जोडी (व्यक्ती — संस्था) कोणती?
अ) दयानंद — प्रार्थना समाज ब) फुले — ब्राह्मो समाज
क) आत्माराम — आर्य समाज ड) दादोबा — परमहंस सभा

93. फुले यांना "आधुनिक भारतातील सर्वश्रेष्ठ शूद्र" कोणी म्हटले?
अ) न्या. रानडे ब) लोकमान्य टिळक
क) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ड) महात्मा गांधी

94. हंटर शिक्षण आयोग कोणत्या व्हाइसरॉयच्या काळात नेमला गेला?
अ) लॉर्ड डलहौसी ब) लॉर्ड लिटन
क) लॉर्ड रिपन ड) लॉर्ड कर्झन

95. हत्येसाठी आलेला (१८५६) व पुढे अनुयायी झालेला कोण?
अ) कृष्णराव भालेकर ब) धोंडीराम नामदेव कुंभार
क) उस्मान शेख ड) लहुजी साळवे

96. "इडा पिडा टळो, ... चे राज्य येवो" या फुलेप्रणीत घोषणेत कोणाचे राज्य अपेक्षित आहे?
अ) बळीराजाचे ब) इंग्रजांचे
क) पेशव्यांचे ड) रामाचे

97. लोखंडे यांनी कोणती कामगार संघटना स्थापन केली?
अ) प्रार्थना समाज ब) सत्यशोधक समाज
क) बॉम्बे मिलहँड्स असोसिएशन ड) आर्य समाज

98. डॉ. आंबेडकरांच्या तीन गुरूंमध्ये कोणाचा समावेश नाही?
अ) संत कबीर ब) महात्मा फुले
क) स्वामी विवेकानंद ड) गौतम बुद्ध

99. पक्षाघातानंतर फुले यांनी डाव्या हाताने कोणता ग्रंथ पूर्ण केला?
अ) तृतीय रत्न ब) गुलामगिरी
क) ब्राह्मणांचे कसब ड) सार्वजनिक सत्यधर्म

100. फुले यांनी १८६९ मध्ये रचलेला पोवाडा कोणाच्या जीवनावर आहे?
अ) बळीराजा ब) छत्रपती शिवाजी महाराज
क) थॉमस पेन ड) लहुजी साळवे

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

उत्तरसूची

प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर	प्रश्न	उत्तर
1	ब	21	ब	41	ब	61	अ	81	ड
2	अ	22	ड	42	ड	62	अ	82	अ
3	ब	23	ड	43	ब	63	ड	83	ब
4	ब	24	अ	44	ब	64	क	84	ब
5	क	25	क	45	अ	65	ड	85	क
6	ब	26	क	46	ब	66	अ	86	ब
7	ड	27	ड	47	ब	67	अ	87	अ
8	अ	28	क	48	क	68	ड	88	क
9	ब	29	अ	49	ड	69	ड	89	ब
10	ब	30	क	50	क	70	ब	90	ड
11	क	31	क	51	अ	71	ड	91	क
12	ब	32	ब	52	ब	72	ड	92	ड
13	ब	33	ड	53	ड	73	अ	93	क
14	ड	34	ड	54	क	74	ड	94	क
15	क	35	ब	55	ड	75	क	95	ब
16	अ	36	ब	56	ड	76	क	96	अ
17	ड	37	क	57	अ	77	अ	97	क
18	क	38	ड	58	अ	78	क	98	क
19	ब	39	अ	59	अ	79	ड	99	ड
20	ब	40	ड	60	क	80	क	100	ब

परीक्षेपूर्वी पक्के करा

बाब	अचूक तथ्य
जन्म / निधन	११ एप्रिल १८२७ / २८ नोव्हेंबर १८९०
मुलींची शाळा: भिडे वाडा / चिपळूणकर वाडा	१८४८ / ३ जुलै १८५१
बालहत्या प्रतिबंधक गृह / हौद खुला	१८६३ / १८६८
सत्यशोधक समाज	२४ सप्टेंबर १८७३, पुणे
गुलामगिरी / शेतकऱ्याचा आसूड / सार्वजनिक सत्यधर्म	१८७३ / १८८३ / १८९१
हंटर आयोग / महात्मा उपाधी	१९ ऑक्टोबर १८८२ / ११ मे १८८८, मुंबई

आधार: मराठी विश्वकोश (महाराष्ट्र राज्य साहित्य व संस्कृती मंडळ), महात्मा फुले समग्र वाङ्मय (महाराष्ट्र शासन प्रकाशन), mahatmaphule.net, Encyclopaedia Britannica, Wikipedia (Jyotirao Phule; Satyashodhak Samaj), Forward Press, PIB व अन्य विश्वसनीय लेख (नोव्हेंबर २०२६ पर्यंत). काही तारखांबाबत स्रोतांत मतभेद आहेत; बहुसंख्य स्रोतांत दिलेल्या तारखा घेतल्या आहेत. वय/वर्षांतर गणिते Python ने तपासली. मजकूर व प्रश्न स्वतंत्रपणे रचलेले आहेत.

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

1. (ब) ११ एप्रिल १८२७, पुणे.

2. (अ) दोन्ही विधाने योग्य आहेत.

3. (ब) पेशव्यांना फुले पुरवण्याच्या व्यवसायामुळे "फुले" आडनाव.

4. (ब) योग्य संबंध: २) "विद्येविना मति गेली" ओळींचा ग्रंथ — शेतकऱ्याचा आसूड.

5. (क) कटगुण, ता. खटाव, जि. सातारा; नायगाव हे सावित्रीबाईंचे गाव.

6. (ब) योग्य संबंध: १) फुले घराण्याचे मूळ गाव — कटगुण (सातारा).

7. (ड) विवाह १८४०.

8. (अ) योग्य संबंध: फुले यांच्या पत्नी — सावित्रीबाई; इशारा प्रकाशन वर्ष — १८८५.

9. (ब) तेव्हा ज्योतिराव ≈ १३ व सावित्रीबाई ≈ ९ वर्षांच्या.

10. (ब) दोन्ही विधाने योग्य आहेत.

11. (क) गफार बेग मुन्शी व लेजिट यांच्या आग्रहामुळे पुन्हा शिक्षण.

12. (ब) योग्य संबंध: २) महात्मा उपाधी दिनांक — ११ मे १८८८.

13. (ब) मानवी हक्क, समता, स्वातंत्र्याची जाणीव.

14. (ड) योग्य संबंध: १) "Rights of Man" चे लेखक — थॉमस पेन.

15. (क) लहुजी राघोजी साळवे — "लहुजी वस्ताद".

16. (अ) योग्य संबंध: फुले यांचे शारीरिक शिक्षणाचे गुरू — लहुजी साळवे; महात्मा उपाधी प्रदान करणारे — विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर.

17. (ड) तात्यासाहेब भिडे यांचा वाडा, पुणे.

18. (क) दोन्ही विधाने योग्य आहेत.

19. (ब) १८४८ — भारतीयाने सुरू केलेली मुलींची पहिली शाळा.

20. (ब) योग्य संबंध: २) हंटर आयोगापुढील प्रमुख मागणी — प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करावे.

21. (ब) पहिल्या दिवशी ८ मुली.

22. (ड) योग्य संबंध: १) चिपळूणकर वाडा शाळेची सुरुवात — ३ जुलै १८५१.

23. (ड) अस्पृश्यांच्या शिक्षणाची स्वतंत्र शाळा.

24. (अ) योग्य संबंध: वेताळ पेठ शाळा (१८५२) — अस्पृश्य (महार-मांग) मुलामुलींसाठी; ड्यूक ऑफ कॅनॉट समारंभातील फुले यांचा वेश — शेतकऱ्याचा वेश.

25. (क) शिक्षण कार्याबद्दल शाल देऊन सत्कार.

26. (क) दोन्ही विधाने योग्य आहेत.

27. (ड) २८ जानेवारी १८६३ — राहत्या घरी.

28. (क) योग्य संबंध: २) सावित्रीबाईंचा काव्यसंग्रह — काव्यफुले.

29. (अ) ब्राह्मण विधवा काशीबाई हिचा मुलगा; पुढे डॉक्टर.

30. (क) योग्य संबंध: १) फुले दांपत्याचा दत्तक पुत्र — यशवंत.

31. (क) दुष्काळाच्या काळात.

32. (ब) योग्य संबंध: घरचा हौद अस्पृश्यांसाठी खुला — १८६८; मुक्ता साळवेचा निबंध — मांग महारांच्या दुःखाविषयी.

33. (ड) पुणे येथे.

34. (ड) दोन्ही विधाने योग्य आहेत.

35. (ब) नारायणराव गोविंदराव कडलक; अध्यक्ष व खजिनदार — फुले.

36. (ब) योग्य संबंध: २) स्त्रीपुरुषतुलना ग्रंथाच्या लेखिका — ताराबाई शिंदे.

37. (क) ईश्वर व माणूस यांच्यात पुरोहिताची गरज नाही.

38. (ड) अ–२, ब–३, क–१: गुलामगिरी प्रकाशन वर्ष — १८७३; शेतकऱ्याचा आसूड वर्ष — १८८३; सार्वजनिक सत्यधर्म प्रकाशन वर्ष — १८९१.

39. (अ) १ जानेवारी १८७७, पुणे.

40. (ड) अ–२, ब–३, क–१: सत्यशोधक समाजाचे पहिले चिटणीस — नारायणराव कडलक; दीनबंधूचे संस्थापक — कृष्णराव भालेकर; महात्मा उपाधी प्रदान करणारे — विठ्ठलराव कृष्णाजी वंडेकर.

41. (ब) १८८० पासून मुंबईत लोखंडे संपादक.

42. (ड) अ–२, ब–३, क–१: बालहत्या प्रतिबंधक गृहाचे वर्ष — १८६३; घरचा हौद अस्पृश्यांसाठी खुला — १८६८; सत्यशोधक समाजाची स्थापना — २४ सप्टेंबर १८७३.

43. (ब) १८५५; शिक्षण हे "तिसरे रत्न".

44. (ब) अ–२, ब–३, क–१: सावित्रीबाईंचा काव्यसंग्रह — काव्यफुले; मुक्ता साळवेचा निबंध — मांग महारांच्या दुःखाविषयी; स्त्रीपुरुषतुलना ग्रंथाच्या लेखिका — ताराबाई शिंदे.

45. (अ) सत्यशोधक समाज स्थापनेच्याच वर्षी.

46. (ब) अ–२, ब–३, क–१: "Rights of Man" चे लेखक — थॉमस पेन; फुले यांचे शारीरिक शिक्षणाचे गुरू — लहुजी साळवे; १८५२ च्या सरकारी सत्काराचे हस्ते — मेजर कँडी.

47. (ब) भारतातील जातिगुलामगिरीची अमेरिकेतील गुलामगिरीशी तुलना.

48. (क) अ–२, ब–३, क–१: ब्राह्मणांचे कसब वर्ष — १८६९; इशारा प्रकाशन वर्ष — १८८५; भिडे वाडा शाळेचे वर्ष — १८४८.

लक्षात ठेवा: शाळा: भिडे वाडा (१८४८) → चिपळूणकर वाडा व रास्ता पेठ (१८५१) → वेताळ पेठ (१८५२).

* महात्मा ज्योतिबा फुले *

उत्तरांचे संक्षिप्त स्पष्टीकरण

49. (ड) १८ जुलै १८८३.

50. (क) अ–२, ब–३, क–१: फुले यांची शिक्षणसंस्था (१८४१–४७) — स्कॉटिश मिशन हायस्कूल, पुणे; फुले सदस्य असलेली संस्था (१८७६–८२) — पुणे नगरपालिका; मुलींच्या पहिल्या शाळेचे ठिकाण — भिडे वाडा, बुधवार पेठ.

51. (अ) फुले यांच्या मृत्यूनंतर प्रकाशित.

52. (ब) अ–२, ब–३, क–१: फुले घराण्याचे मूळ आडनाव — गोऱ्हे; फुले घराण्याचे मूळ गाव — कटगुण (सातारा); फुले यांच्या पत्नी — सावित्रीबाई.

53. (ड) ग्रंथाच्या प्रस्तावनेतील ओळी.

54. (क) योग्य जोडी: इशारा प्रकाशन वर्ष — १८८५.

55. (ड) शिवरायांच्या पोवाड्याच्याच वर्षी.

56. (ड) योग्य जोडी: १८५२ च्या सरकारी सत्काराचे हस्ते — मेजर कँडी.

57. (अ) १ ऑक्टोबर १८८५; सत्सार अंकही १८८५.

58. (अ) योग्य जोडी: चिपळूणकर वाडा शाळेची सुरुवात — ३ जुलै १८५१.

59. (अ) शेतकऱ्यांचे भूषण — १८६९ चा पोवाडा.

60. (क) योग्य जोडी: मुक्ता साळवेचा निबंध — मांग महारांच्या दुःखाविषयी.

61. (अ) मुंबईतील जनतेतर्फे सत्कार.

62. (अ) "इतके अनर्थ एका अविद्येने केले" — म्हणूनच सार्वत्रिक शिक्षणाची मागणी.

63. (ड) ११ मे १८८८.

64. (क) "सर्वसाक्षी जगत्पती, त्याला नकोच मध्यस्थी".

65. (ड) रावबहादूर वंडेकर — मुंबई.

66. (अ) दोन्ही खरी; पण वेशाचे कारण — शेतकऱ्यांच्या दुर्दशेकडे लक्ष वेधणे.

67. (अ) १९ ऑक्टोबर १८८२.

68. (ड) प्रकाशन १८९१; १८५५ चे नाटक — तृतीय रत्न.

69. (ड) शेतकरी वर्गातून शिक्षक, व्यवहारोपयोगी अभ्यासक्रम.

70. (ब) दीनबंधू — कृष्णराव भालेकर (१८७७).

71. (ड) नियुक्त सदस्य.

72. (ड) १८५५ → १८६९ → १८७३ → १८८३.

73. (अ) खरा भारत शेतकऱ्यांत आहे हा संदेश.

74. (ड) १८४८ → १८६३ → १८७३ → १८८८.

75. (क) पुणे येथे.

76. (क) गणना: १८८८ − १८२७ = ६१ वर्षे.

77. (अ) १८५४.

78. (क) गणना: १८७३ − १८४८ = २५ वर्षे.

79. (ड) ३ जानेवारी १८३१.

80. (क) गणना: १८९० − १८२७ = ६३ वर्षे.

81. (ड) ज्ञानोदय मध्ये १८५५ ला प्रसिद्ध.

82. (अ) गणना: १८४८ − १८२७ = २१ वर्षे.

83. (ब) उस्मान शेख यांच्या भगिनी.

84. (ब) गणना: १८८३ − १८७३ = १० वर्षे.

85. (क) फुले यांनी या ग्रंथाचे समर्थन केले.

86. (ब) स्त्रीपुरुषतुलना — ताराबाई शिंदे (१८८२).

87. (अ) जातिभेदाचे खंडन.

88. (क) प्रार्थना समाज — डॉ. आत्माराम पांडुरंग (१८६७, मुंबई).

89. (ब) एकच निर्माणकर्ता — सर्व माणसे त्याची लेकरे.

90. (ड) गुलामगिरी (१८७३) — ज्योतिराव व धोंडिबा यांचा संवाद.

91. (क) १९४६ — "आधुनिक भारतातील सर्वश्रेष्ठ शूद्र".

92. (ड) परमहंस सभा (१८४९); आर्य समाज — दयानंद; प्रार्थना समाज — आत्माराम पांडुरंग; ब्राह्मो — राममोहन रॉय.

93. (क) Who Were the Shudras? च्या अर्पणपत्रिकेत.

94. (क) हंटर आयोग — १८८२, लॉर्ड रिपन.

95. (ब) सोबत धोंडिबा रोडे.

96. (अ) "इडा पिडा टळो, बळीचे राज्य येवो" — बळीराजा हा शेतकऱ्यांचा आदर्श न्यायी राजा.

97. (क) भारतातील संघटित कामगार चळवळीची सुरुवात.

98. (क) आंबेडकरांचे तीन गुरू — बुद्ध, कबीर, फुले.

99. (ड) १८८८ मध्ये पक्षाघात.

100. (ब) "छत्रपती शिवाजीराजे भोसले यांचा पोवाडा" — कुळवाडीभूषण.

लक्षात ठेवा: ग्रंथक्रम: तृतीय रत्न (१८५५) → ब्राह्मणांचे कसब (१८६९) → गुलामगिरी (१८७३) → शेतकऱ्याचा आसूड (१८८३) → सत्सार, इशारा (१८८५) → सार्वजनिक सत्यधर्म (१८९१).

लक्षात ठेवा: उपाध्या: "महात्मा" — मुंबईतील जनता (११ मे १८८८, वंडेकर); "आधुनिक भारतातील सर्वश्रेष्ठ शूद्र" — डॉ. आंबेडकर; शिवरायांना "कुळवाडीभूषण" — फुले.